

Gdańsk 25.08.2023

Prof. WSAiB dr hab. Rafał Ożarowski
Wydział Prawa i Administracji
Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu
im. E. Kwiatkowskiego w Gdyni
r.ozarowski@kadra.wsaib.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Oliwy pt. „Czynniki ciągłości i zmiany systemowej w wybranych ustrojach monarchicznych Bliskiego Wschodu w latach 1991-2010” napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Katarzyny Sobolewskiej-Myślik z udziałem promotora pomocniczego dr. Bogumiła Nalezińskiego

Dylematy ustrojowe państw bliskowschodnich stanowią niezwykle ważny rodzaj badań prowadzonych przez badaczy tego regionu na całym świecie. W zasadzie od końca II wojny światowej, kiedy to wiele państw w tym regionie uzyskiwało niepodległość, bądź kształtowało swoją dość krótką państwowość, kwestie wokół ustroju tych państw stanowiły przyczynę wielu sporów międzynarodowych. Dla przykładu, w latach swojego rozkwitu (okres lat 50-tych i 60-tych XX wieku) republikański panarabizm mocno kontrastował z monarchicznymi założeniami ustrojowymi i można rzec, że monarchie arabskie w owym czasie obawiały się ekspansywności panarabizmu. Wyrażało się to wzajemną niechęcią i zachowawczym dystansem politycznym. Współcześnie systemy republikańskie i monarchiczne na Bliskim Wschodzie charakteryzują się własną specyfiką i znaczącą odmiennością od państw – republik czy państw monarchii w Europie. Funkcjonowanie ustrojów europejskich z oczywistych powodów nie powieliła się z funkcjonowaniem ustrojów państw na Bliskim Wschodzie i choćby nawet z tego powodu budzi liczne zainteresowania badaczy.

W nurt tych badań wpisuje się rozprawa doktorska mgr Anny Oliwy, pt. „Czynniki ciągłości i zmiany systemowej w wybranych ustrojach monarchicznych Bliskiego Wschodu w latach 1991-2010”. Na wstępie należy pogratulować Autorce wyboru tematu z uwagi na niebywałą trudność w zakresie analizy omawianej problematyki. Badanie specyfiki ustrojowej i tym samym systemów politycznych państw pozaeuropejskich wymaga dobrego

przygotowania w zakresie analizy historycznej, uwzględnienia specyfiki społeczno-kulturowej i przede wszystkim znajomości tradycji sceny politycznej w omawianych podmiotach państwowych. Wymaga to również znajomości licznych materiałów źródłowych, które stanowią podstawę prawną istniejących ustrojów państwowych.

1. Ocena struktury pracy i jej związku z tematem rozprawy

Rozprawa liczy 176 stron i składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia. Dodatkowo praca zawiera spis tabel i bibliografię. Na wstępie kieruję uwagę *stricte* techniczną. Nie ma wprowadzie wymagań objętościowych w odniesieniu do rozprawy doktorskiej, aczkolwiek w środowisku akademickim przyjmuje się, że taka rozprawa z dyscypliny nauk o polityce i administracji powinna liczyć sobie standardowo od 250 do 300 stron. Z tego powodu uważam, iż przedstawiona praca doktorska do recenzji jest objętościowo nieco za mała. Jest to uwaga jedynie techniczna nie rzutująca na wartość merytoryczną rozprawy.

Na początku również pragnę zaznaczyć, że temat rozprawy jest kompatybilny z treścią pracy i poszczególnymi jej rozdziałami. W ogólnej ocenie układ rozdziałów jest poprawny. Pierwszy rozdział ma charakter teoretyczno-wprowadzający do analizowanej problematyki i spełnia wymogi rozdziału teoretycznego. Pozostałe cztery stanowią analizę studium przypadku na bazie wybranych monarchii. Każdy z rozdziałów jest podzielony na poszczególne podrozdziały. Mimo tego rozdziały są nierównomiernie ustrukturyzowane. Zastrzeżenie budzi struktura rozdziału drugiego, w którym mamy tylko dwa podrozdziały (w przeciwieństwie do rozdziałów kolejnych). Nie oddaje ona w pełni założeń tematycznych pracy. Wyraźnie brakuje tu elementu takiego jak „charakterystyka systemu politycznego Królestwa Arabii Saudyjskiej”, który moim zdaniem jest niezbędny. Następne rozdziały posiadają taką część. Podsumowując, wyraźnie widać braki strukturalne w drugim rozdziale, który nie powiela układu pozostałych trzech rozdziałów analizujących studium przypadku. Dodatkowo, moje obiekcje budzi tytuł rozdziału pierwszego i jego podrozdział 1.5. Założenie jest takie – albo tworzy się rozdział *stricte* metodologiczny, a jeśli nie ma on charakteru w pełni metodologicznego, to elementy te powinny znaleźć się we wstępie. Tytuł podrozdziału 1.5 też jest niewłaściwy, wszakże zawarta w nim jest charakterystyka trzech różnych podejść analitycznych, a nie tylko podejścia procesualnego, jak jest zawarte w tytule. Sam tytuł rozdziału pierwszego też nie oddaje tego co jest w pełni w jego treści. Rozdział ten nie odnosi się w swojej całości do perspektywy porównawczej i może lepiej byłoby gdyby jego tytuł był następujący: „Ustroje monarchiczne

– zagadnienia teoretyczne”. Nie do końca rozumiem z czego mogły wynikać takie niedopatrzania.

O ile sam koncept strukturalny jest właściwy to zasygnalizowane wyżej uwagi wskazują na zaniedbanie Doktorantki i rzutują na całokształt i przejrzystość struktury rozprawy.

2. Metodologia

W kwestii oceny metodologicznej pracy należy podkreślić, że Doktorantka we wstępie określiła następujące elementy: dyscyplinę, w jakiej umiejscowiona została rozprawa, zakres przedmiotowy pracy oraz cel pracy. Autorka postawił także główną hipotezę badawczą oraz hipotezy pomocnicze. Do hipotez postawione zostały liczne pytania badawcze.

O ile sformułowane hipotezy i pytania badawcze należy uznać za prawidłowe, to przypisanie rozprawy do dyscypliny naukowej jest niepoprawne. Obecnie poprawna nazwa to nauki o polityce i administracji (a nie „nauki o polityce”). Należy również słusznie przyjąć, na co wskazała Autorka, że praca doktorska ma charakter interdyscyplinarny, i jak zostało to ujęte (s.4), wykorzystany w pracy został dorobek innych dyscyplin, takich jak: ekonomia, geografia polityczna, religioznawstwo, czy kulturoznawstwo. Jednak w przypadku rozpraw doktorskich z dyscypliny nauk o polityce i administracji, interdyscyplinarność jest czymś naturalnym i nie stanowi tu również wyjątku.

Dodatkowo we wstępie Doktorantka nie określiła jasno z jakich metod i technik badawczych skorzystała. W prawdzie podrozdział 1.5. zawiera takie odniesienia, lecz zgodnie z kanonem naukowym, to wstęp jest miejscem, w którym powinny być zawarte te kwestie. We wspomnianym powyżej podrozdziale Doktorantka wskazała podejścia analizy systemów politycznych. Wymienione są tu: podejście instytucjonalne i neoinstytucjonalne; podejście procesualne; podejście systemowe, które pozwalają wyjaśniać systemy polityczne. Autorka dobrze scharakteryzowała trzy podejścia i słusznie wskazała, że podejście procesualne i podejście systemowe są najbardziej właściwe do zastosowania w analizie w jej rozprawie. Szkoda jednak, że Doktorantka nie wskazała licznych metod, które wykorzystwała w pracy. Przede wszystkim nie została jasno i wyraźnie wymieniona metoda porównawcza. Nie wymieniono również metody genetycznej odnoszącej się do genezy zjawisk historycznych, czy metody instytucjonalno-prawnej, charakterystycznej dla przedstawienia funkcjonowania instytucji państwowych. Ponadto skorzystano, co wyraźnie widać w strukturze pracy z analizy studium przypadku.

We wstępie Autorka podjęła się krytycznej oceny wykorzystanej literatury. Analiza jest dość skąpa, aczkolwiek Doktorantka odniosła się tu do najważniejszych publikacji poświęconych badaniom systemów politycznych i ustrojów państw Bliskiego Wschodu., autorstwa J. Zdanowskiego, Ł. Fyderka, czy K. Czajkowskiej i A. Diawoł-Sitko. Szkoda, że Doktorantka nie pokusiła się o dokonanie oceny literatury anglojęzycznej w odniesieniu do analizowanego tematu, która jest znacznie bogatsza. Wszakże w bibliografii występują publikacje anglojęzyczne, zatem przy okazji krytycznej analizy literatury przedmiotu warto było odnieść się do źródeł anglojęzycznych.

3. Merytoryczna ocena rozprawy

Praca pod względem merytorycznym jest ciekawa i zawiera wiele interesujących aspektów z zakresu badań nad systemami politycznymi (monarchiami) na Bliskim Wschodzie. Widać, że Doktorantka zapoznała się z materiałami źródłowymi i dokonała prawidłowej analizy wybranych przez siebie monarchii. Niemniej jednak kieruję tu liczne uwagi, które ujawniły się w trakcie zapoznania się z rozprawą.

Na początku mam wątpliwość w odniesieniu do terminu Bliski Wschód, który pojawia się w rozprawie w rozdziale pierwszym. Dotyczy ona Maroka. Wątpliwość ta jest następstwem tego, że Autorka nie wyjaśniła w jakim rozumieniu stosuje termin Bliski Wschód, a wiadomo, że istnieją co najmniej dwie podstawowe formy definiowania tego regionu – geograficzna i polityczna. Przy zastosowaniu ujęcia geograficznego Maroko zdecydowanie nie mieści się w obszarze Bliskiego Wschodu, jednak jeśli zastosuje się ujęcie polityczne to można to państwo ujmować w ramach tak szeroko pojmowanego regionu (obszaru). Ponadto istnieje również termin - region MENA (*Middle East and North Africa*), w ramach którego można śmiało ująć wszystkie cztery analizowane monarchie. Niestety, Autorka o nim nie wspomniała.

Dodatkowo, oczywiste jest, że to Doktorantka określa ramy czasowe rozprawy. W mojej opinii jednak ustalenie ich na lata 1991-2010 automatycznie uniemożliwiło przeprowadzenie pełnej i kompleksowej analizy systemów politycznych. Po pierwsze analiza ma bardziej wymiar historyczny, wiele danych i informacji jest nieaktualnych i nie uwzględnia daleko idących zmian, jakie zaszły po 2010 roku we wszystkich analizowanych monarchiach, szczególnie w przypadku Arabii Saudyjskiej. Nie twierdzę, że Doktorantka miałaby „ścigać” się z czasem i zamykać analizę np. na końcu 2022 roku. Można było jednak rozszerzyć ją co najmniej do roku 2020. Rozprawa w ten sposób uwzględniałaby ważne wydarzenia z ostatnich

kilku lat. Nie trzeba tu prowadzić głębokich rozważań, aby stwierdzić, że system polityczny Arabii Saudyjskiej po 2010 roku przeszedł głębokie zmiany i przeobrażenia.

Zawarta w rozdziale pierwszym analiza pojęcia monarchia ma charakter chronologiczno-historyczny, a moim zdaniem powinna tu znajdować się wyjściowa typologia monarchii (która w kontekście państw arabskich pojawia się w rozdziale 1.4) we współczesnym świecie. Z tego powodu nie odnalazłem tu np. podziału na monarchie dziedziczne i monarchie elekcyjne. Szczególnie te drugie mają ciekawą historią (m.in. również w historii Polski) i są także obecne współcześnie. Z kolei rozdział 1.4 odnosi się tylko do monarchii arabskich. Zgadza się, że świat arabski jest częścią Bliskiego Wschodu, lecz z drugiej strony skoro Doktorantka wybrała cztery monarchie reprezentujące świat arabski, to może trzeba było nieco ułatwić sobie zadanie i w tytule zawęzić analizę do świata arabskiego. To są akurat dylematy, które rozstrzyga się na poziomie konceptualnym rozprawy.

Uwagi kieruję też do rozdziału poświęconego Arabii Saudyjskiej. Tak, jak już wspominałem struktura tego rozdziału nie jest zgodna z pozostałymi trzema rozdziałami, w których Doktorantka przeprowadziła analizę systemu politycznego. Ta różnica w strukturze rzutuje na jakość merytoryczną rozdziału II. Odnoszę wrażenie, że brakuje tu rzetelnej charakterystyki systemu politycznego Arabii Saudyjskiej. Jest ona dość pobieżnie przeprowadzona. Doktorantka wskazała o występowaniu poziomej i pionowej sukcesji (s.64). Dla ścisłości należy podkreślić, że do dnia dzisiejszego w praktyce jest tylko pozioma sukcesja, w ramach której królami byli wyłącznie synowie Abdulaziza ibn Sauda, założyciela państwa w 1932 roku. Pionowa sukcesja i tak kiedyś nastąpi z racji czynnika biologicznego i obecnym następcą tronu jest książę Mohammad ibn Salman, czyli wnuk Abdulaziza ibn Sauda.

Rozdział poświęcony Jordanii jest ciekawy i nie kieruję tu większych uwag. Jedynie uważam, że część 3.1 poświęcona charakterystyce jest zbyt lapidarna i ponownie wskazuję, że powinna być rozszerzona. Doktorantka w ogóle nie pofatygowała się, aby wymienić jordańskich królów i odnieść się do epizodu panowania Talala, który był ojcem króla Husajna i został usunięty z tronu z uwagi na swoją chorobę psychiczną. Wywarło to wpływ na kształt decydowania w państwie w ważnych sprawach politycznych.

Część poświęcona monarchii marokańskiej jest dobrze napisana. Doktorantka w interesujący sposób dokonała charakterystyki systemu politycznego w tym państwie. W przeciwieństwie do poprzedniego rozdziału dotyczącego Jordanii, znalazło się tu wiele odniesień do czasów lat 60-tych, 70-tych i 80-tych ubiegłego wieku. Pozwala to ^{na} głębsze zrozumienie specyfiki ustrojowej Maroka.

Ostatni rozdział oceniam bardzo pozytywnie. Pomimo tego, że jest także dość syntetyczny w swojej objętości, uważam, że jest to najlepiej napisana część. Dobrze się ją czyta a treść jest logicznie ułożona. Szczególnie ważną jest część o soft power tego państwa, która pokazuje zmiany zachodzące w obrębie istniejącego wówczas systemu politycznego.

Rozprawę wieńczy zakończenie, które zawiera wnioski z przeprowadzonej analizy. Uważam je za trafne i odnoszące się do postawionych we wstępie hipotez i pytań badawczych.

4. Uwagi językowe i techniczne

Rozprawa została napisana poprawnym językiem i dobrze się ją czyta. Na uwagę zasługuje też bardzo mała ilość błędów interpunkcyjnych, co wcale nie jest rzadkością. O ile jest mało lapsusów, czy błędów językowych to zdarzają się niepoprawne nazwy własne, zwłaszcza odnoszące się do obszaru Bliskiego Wschodu. Dla przykładu Yatrib na s. 23 w transkrypcji polskiej powinien być zapisany jako Jatrib. Na s.25, Doktorantka wspomniała o stoczonej w początkach islamu bitwie „pod Badru”. Była to jednak „bitwa pod Badrem”. Na s. 27, Autorka odnosi się do krainy historycznej „Chorasam”. Prawidłowa nazwa to „Chorasan”.

Zdarzają się też błędy językowe wynikające najprawdopodobniej ze złego tłumaczenia, co budzi konsternację, bowiem zdanie traci wtedy sens. Np. na s.31, jest: „czynnikami stabilizującymi są: koalicje przekrojowe, czynsze i opłaty oraz wsparcie zagranicznego patrona ...”. Tylko Doktorantka może wiedzieć o jakie „czynsze i opłaty” może tutaj chodzić. Podobnie jest w przypadku zdania na s. 38, które jest następujące: „ (...) dotyczy państw, które pobierają opłatę za eksploatację surowców naturalnych. Często podkreśla się tutaj, że czynsz jest swoistą nagrodą za posiadanie surowców naturalnych”. Ponownie można postawić pytanie, jaką opłatę i czynsz Doktorantka ma na myśli?

5. Konkluzja

W ramach konkluzji pragnę podkreślić, że pomimo moich różnorodnych uwag, uważam, że przedstawiona do recenzji praca spełnia podstawowe wymogi rozprawy doktorskiej i wnioskuję o dopuszczenie mgr Anny Oliwy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

